

frank birodalom földközi-tengeri partján folyó kereskedelem gyengülése között fennállt.

Természetes, hogy a frizek problémájával foglalkozó szerző a történetileg bizonyított friziai, illetőleg friz pénzverésnek, az ún. friz ruha kérdésének és más egyértelműen a frizekre vonatkozó történeti adatoknak, valamint a friziai régészeti leleteknek és településfeltárásoknak megkülönböztetett figyelmet szentel, hiszen ezek a közvetlenül bizonyíthatóan frizekre vonatkozó tények nagy segítséget nyújtanak neki az etnikailag kétséges leletek és jelenségek közelebbi meghatározásában. S bár a frizeknek a hajózás fejlődésében, kolóniák révén a wik-ek kialakulásában, sőt esetleg a gildék létrejöttében játszott szerepe csak hipotézisként fogadható el, továbbá a Jankuhn által is tárgyalt cikkekkel és a borral folytatódott északi-tengeri kereskedelemnek egyedül lehetséges hordozóit sem kell feltétlenül a frizekben látnunk — szerepük egyrészt valóban kétségtelenül jelentős volt, másrészt pedig a lehetséges hipotézisek összegyűjtése az etnikum kérdésétől függetlenül is jellemzi az e térségben folyt kereskedelmet, s az alapját képező gazdaságot és társadalmat. A Jellema által nyújtott kitekintés, amely szerint a friz-angol kereskedelem a Hanza-városok és Flandria felemelkedéséig jelentős maradt, visszavetítve tovább erősíti a szerző sokoldalú érvelésen alapuló hipotétikus következtetéseit.

Mindazok az eredmények, amelyeket a két tanulmány az alsó Rajna-vidék korafeudális kézműiparáról, a nyugat-európai árukereskedelemről, valamint az ennek hátterét alkotó társadalmi és települési viszonyokról kidolgozott, jelentős anyagot adnak a korai nyugati városfejlődés gazdaság- és társadalomtörténeti alapjának megértéséhez.

Surányi Bálint

Vom Mittelalter zur Neuzeit. Zum 65. Geburtstag von Heinrich Sproemberg. Herausgegeben von Hellmut Kretschmar. **Forschungen zur mittellalterlichen Geschichte.** 1. köt. Rütten & Loening, Berlin 1956, 439 old.

A lipcsei egyetem kiváló történészprofesszorának 65. születésnapjára barátai és tanítványai magas szakmai felkészültségről tanúskodó emlékkönyvet adtak ki. 19 tanulmányt és a jubiláns tudományos munkásságának bibliográfiáját tartalmazza ez a kötet. Sproemberg üdvözlői között az ideológiai különbségek ellenére találunk ismert polgári történészeket, mint a francia R. Latouchet, a nyugat-német P. E. Schrammot, kelet-német professzorkollégáit, és az új marxista szellemű egyetemekről kikerült fiatal tanítványait. A várostörténész számára különösen nagy értéket jelent ez a kötet, mert az értekezések több, mint fele várostörténetű tárgyú. A továbbiakban csak az ebből a szempontból felhasználható cikkekkel foglalkozunk.

Latouche rövid, de annál érdekesebb tanulmánya (Les marchés et le commerce dans le royaume de France du Xe au XIIe siècle, 15—18. old.) tulajdonképpen burkolt polémia a Pirenne-féle földközi-tengeri kereskedelmi elmélettel szemben. Azt próbálja igazolni, hogy a Karoling-kor nem jelent gazdasági visszaesést. A hetivásárok igen elterjednek a Meroving-kor után, ezeken igen jelentős kereskedelmi forgalom bonyolódik le. A vásárok a városok kialakulása után sem veszítenek jelentőségükből. A szellemes hipotézissel csak az vethető szembe, hogy adatai későiek, XI. századiak.

Az Ottók koráról írt marxista monográfiájáról ismert Eckhard Müller-Mertensnek Die Entstehung der Stadt Stendal nach dem Privileg Albrechts des Bären von 1150/1170 (51—63. old.) című tanulmánya jó példája annak, hogy egy „városalapító” oklevelet hogyan kell történetileg értelmezni. A városi fejlődés lépcsőzetesen megy végbe. Az alap az iparos-kereskedelmi település, a wik. Stendal esetében a privilégium, szemben az eddigi kutatók álláspontjával, egy meglevő iparos-kereskedelmi települést emel várossá és ruházza fel magdeburgi joggal. Hasonló a helyzet a többi brandenburgi városnál. Végül meghatározza a keltezetlen kiváltságlevelével hozzávetőleges dátumát.

Manfred Unger alapos értekezése — Die Freiburger Stadtgemeinde im 13. Jahrhundert (64—76. old.) — az ismert bányaváros autonómiájával foglalkozik a történelmi materializmus szellemében. Bemutatja, hogy miként alakul ki a városi tanács és milyen jogokat szerez meg még a városjog kodifikációja előtt.

Kelet-európai szempontból igen jelentős problémát tárgyal Hans Walthernek Siedlungsentwicklung und Ortsnamengebung östlich der Saale im Zuge der deutschen Ostexpansion und Ostsiedlung című cikke (77—89. old.). A német kolonizáció kérdésének egyik első sovinizmusmentes, marxista feldolgozása kitűnően alkalmazza a történelmi nyelvészet módszereit. A település két fázisban történt. Az elsőben a német kolonizáció nem változtat még lényegesen a vidék etnikai jellegén, és a régi, helyi településhez igazodik. A XII. század közepén aztán új német tömegek érkeznek. A település új formáit alkalmazzák, a helységek pedig a lokátor vagy a földesúr nevét kapják meg. Nemegyszer megmarad azonban a régi szláv név is, de ezt a németek átalakítják.

A következő három, ugyancsak marxista szemléletű tanulmány a Hanza-városok problémáival foglalkozik. Manfred Hamann (Wismar-Rostock-Greifswald zur Hansezeit. Ein Vergleich, 90—112. old.) az ún. vend kerület városainak fejlődését ismerteti összehasonlító alapon a XVI. század végéig. Heinz Pannach (Einige Bemerkungen zu den sozial-ökonomischen Problemen um Jürgen Wullenweber, 113—125. old.) a nagy Lübecki polgármester alakját próbálta új megvilágításba hozni. Rámutat arra, hogy nem azért fogott össze ellene a nemesség és a patriciátus, mert Lübeck nagyhatalmi állásáért vívott harca nem sikerült, hanem mivel a városi szegény rétegekre és a parasztságra mert támaszkodni, és ezzel a fennálló társadalmi viszonyokat alapjaiban rendítette meg. Martin Erbstösser (Der Knochenhaueraufstand in Lübeck 1384,

126—132. old.) egy XIV. század végi lübecki felkeléssel foglalkozik. Rámutat, hogy ez a városi iparos rétegek mozgalma volt, amelyhez a kereskedők egy része is csatlakozott és a patriciusok uralmának megszüntetését kívánták elérni.

Igen érdekes városstatistikai összefoglaló tanulmány Karlheinz Blaschke munkája (*Zur Statistik der sächsischen Städte im 16. Jahrhundert*, 133—143. old.). XVI. század közepi összeírások alapján térképet állított össze, amelyen a szászországi városokat és mezővárosokat nagyságuk és városi szervezetük szerint különböző jelekkel tünteti fel. Ezenkívül táblázatokat közöl a szászországi helységek lélekszámáról és a lakosok átlagjövedelméről. A két táblázat első húsz helyén ugyanazokat a városokat találjuk, tehát a lakosság szám és az átlagjövedelem arányban áll egymással. A többenél azonban igen nagy eltérések vannak. Ha összehasonlítjuk a táblázatokban szereplő városok adatait a falvakéval, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy a XVI. századi Szászország parasztsága sokkal jobb körülmények között élt a városi polgároknál: ugyanis az egy személyre eső átlagjövedelem nagyobb falun, mint városban. A városokban egy vékony patricius réteg mellett a lakosság többségét a szegénység alkotta, míg a falvakban még nem következett be nagymértékben a parasztság differenciálódása.

A kötet leghosszabb és egyben talán legjelentősebb tanulmányát Willy Flach professzor írta (*Grundzüge einer Verfassungsgeschichte der Stadt Weimar. Die Entwicklung einer deutschen Residenzstadt. Mit einer Übersicht über die Kodifikationen der Stadtrechte in Thüringen*, 144—239. old.). Mesteri módon mutatja be egy kis thüringiai tartományi főváros városi alkotmányának, szervezetének és jogának változását a X. századtól a XX. századig. Weimar három magból keletkezett: a várból, a Jakobskirche melletti településből és Oberweimar faluból. Maga a város a XIII. század közepén tervszerű alapítás eredményeként jött létre. Saját városjogot nyert, ami valószínűleg a szokásjogból fejlődött ki. Lakosságában érdekes módon nem a kereskedők, hanem az iparosok játszották a vezető szerepet. 1547-től Weimar tartományi székhely lesz, és a lakosság összetételét megváltoztatja a fejedelmi hivatalnoksereg s az udvar számára dolgozó iparosság. Ez még a XIX. századi városra is jellemző. Ugyanakkor azonban elveszti bíraskodási jogát, és szervezetileg a falvakhoz hasonul. A tanulmányhoz csatlakozik Weimar és a többi thüringiai város városjogainak felsorolása is.

Gerhard Heitz tanulmánya *Gründung, Kapazität und Eigentumsverhältnisse der chemnitzer Bleiche (1357—1471)* (240—277. old.) címen a vászonkészítéssel foglalkozik, a tőkeképződés problémáira is rámutatva. A vászonfehérítő monopólium gazdaságon kívüli kényszere segítségével kialakul egy hivatásos kereskedő réteg. Később azonban lelassul a tőkeakkumuláció, végül a XV. században a termelőerők fejlődése szétfeszíti a már a termelést akadályozó monopólium erejét.

Modern témát dolgoz fel Johannes Kalisch (*Schlachta, Bourgeoisie und Bauernschaft in der polnischen nationalen Befreiungsbewegung von 1794 bis 1863*, 350—370. old.), aki rámutat arra, hogy a részben idegen

eredetű városi polgárság gazdaságilag össze volt fonódva a Lengyelországot felosztó hatalmakkal, így a lengyel szabadságmozgalom a polgárosodó lengyel nemesség vezetése alá került, amiből következett a mozgalom korláta: a néptől való elszigetelődés. Lengyelország csak a proletariátus vezetésével tudta elérni szabadságát a XX. században.

A kötet hasznos hozzájárulás az egyetemes várostörténet műveléséhez. Különösen tanulságos abból a szempontból, hogy a tanulmányok közel kétharmada már marxista szellemben készült.

Kubinyi András

Тихомиров, М. Н.: **Древнерусские города.** 2. kieg. és átdolg. kiadás. Moszkva 1956, 476 old.

Az archeológiai kutatások újabb eredményei lehetővé teszik az orosz várostörténet első korszakának feldolgozója számára, hogy általános következtetéseket vonjon le a legrégebbi orosz városok kialakulására és legkorábbi történetére vonatkozólag. Ezek az eredmények sok tekintetben megváltoztatják azt a képet, amelyet orosz és szovjet történészek eddig festettek.

T. hangoztatja, hogy az orosz várostörténet legkorábbi fejezetének (IX—XII. század) kutatója hátrányosabb helyzetben van a nyugat-európai várostörténeti kutatóknál a rendelkezésre álló írásos forrásanyag szegényessége miatt. Míg a legtöbb nyugat-európai város levéltára többé-kevésbé megszakítatlan rendben őrzi napjainkig a legkorábbi várostörténeti iratokat — kiváltságleveleket, jogkönyveket, összeírásokat —, addig az orosz városi levéltárak — köztük a legősibb városokéi is — a legjobb esetben is csak egyes iratokat őriznek ezekből a századokból. Megbízható forrásokból ismeretes, hogy egyes régi orosz városoknak — pl. Novgorodnak és Pszkovnak — tekintélyes levéltára volt már a legkorábbi évszázadokban, ezek azonban szinte teljesen elpusztultak.

Kétségtelenül ezzel függ össze az a másik, a mai várostörténeti kutatást gátló körülmény is, hogy az orosz és szovjet történetírásnak éppen ez az ága viszonylag fejletlen, a szerzőnek nagyon sok kérdésben töretlen úton kellett előrehaladnia. Le kellett számolnia nem egy meglehetősen megrögzött előítélettel, így az orosz városok IX—XII. századi jelentőségének, társadalmi szervezeteiknek bizonyos lebecsülésével is.

T. könyve elején a legrégebbi orosz városokkal foglalkozik, amelyek már a IX—X. században is kétségtelenül fennálltak (Kijev, Beloozero, Ladoga stb.), majd rátér azokra a természetesen jóval nagyobb számú városokra, amelyek a XI—XII. században keletkeztek, vagy legalábbis akkor emelkedtek ki a jelentéktelen települések közül.

A korábbi szerzőknél nagyobb figyelmet fordít a városok gazdasági életére, az ipar specializálódására, az árutermelés és a kereskedelmi hitel kibontakozására. Nagyon fontos fejezete a várostörténetnek az ipari és kereskedelmi szervezetek, a nyugat-európai terminológia szerint